

O gramatică de la 1918

Rodica NAGY

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

rodinagy@yahoo.com

Abstract: The article brings to the attention of today's specialists a bilingual (Russian-Romanian) grammar, almost unknown and rarely quoted, which is notable for the inner drive that generated it – the author's moral duty to his Bessarabian brethren, lacking access to learning Romanian in school, and which, without being a work of erudition, may be a point of interest for further investigation.

Keywords: *bilingual grammar, Russian language, Romanian language.*

Dacă despre activitatea culturală și științifică a românilor ardeleni dinaintea Marii Uniri și de după aceea, ceilalți conaționali au avut aproape mereu informații chiar de la începutul secolului al XIX-lea, despre existența unei activități similare, desigur, de o altă anvergură și cu consecințe mai puțin remarcabile, de după 1812 la românii basarabeni nu se cunoaște aproape nimic, ca și cum aceasta ar fi lipsit în totalitate. Desigur, faptul nu este firesc, mai ales că s-ar putea găsi unele puncte comune în privința chestiunilor de principiu, care vizau scopul și mijloacele prin care toți românii aflați sub ocupații străine înțelegeau să-și apere identitatea și să se emancipeze. Astfel, în preajma anului 1848, Andrei Mureșanu, lansînd îndemnul *Deșteaptă-te române* prin poezia *Un răsuneț*, slujea teza imposibilității ca românii să existe fără limba proprie: „Acum se-ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,/ Să ne răpească limba, dar morți numai o dăm!”. Optzeci de ani mai târziu, în 1917, **basarabeanul** Alexei Mateevici (Alec Mateescu) adresa la rîndul său imperativul: „Înviați-vă dar graiul“ (în poezia *Limba noastră*, publicată în revista „Cuvînt moldovenesc”), considerînd că numai prin limbă cei din spațiul lor de viață pot păstra existența în concordanță cu exigențele lumii europene. De aceea, nu întîmplător, cele două poezii invocate mai sus au primit statutul de imn de stat în cele două țări românești din epoca noastră.

Dar interesul pentru limbă nu se manifesta numai prin unele creații poetice, el trebuia să se materializeze și în cazul românilor basarabeni, în limita posibilităților, într-o orientare spre studiu și spre cultivarea ei, ambele realizabile prin lucrări de știința limbii, în mod special, prin lucrări de gramatică, pentru că aici se puteau consemna, corela și organiza faptele și fenomenele care alcătuiesc și direcționează după anumite reguli maniera proprie de comunicare. Din păcate, lucrările de sinteză a lingvisticii românești, dicționarele de lingviști și filologi români și studiile ce înregistrează diferitele aspecte ale limbii române nu valorifică de obicei și realizările lingviștilor basarabeni, nici chiar în ultimele trei decenii, cînd vechile bariere politice au fost (oarecum) abolite. Dacă ne propunem însă cunoașterea

operelor acestor lingviști, putem constata că ele sînt emblematice sub aspectul importanței pe care au avut-o în contextul evenimentelor sociale și istorice pe care le-au cunoscut comunitățile românești și națiunea română în ansamblu, chiar dacă nu reprezintă salturi spectaculoase în evoluția cercetării în domeniu.

În cele ce urmează, vom aduce în discuție o asemenea lucrare, apărută în 1918 la București, o gramatică realizată de Axinte Frunză, ca omagiu adus conașionalilor săi basarabeni, supuși rusificării timp de 106 ani și privați de posibilitatea de a învăța în școli limba română (mai ales după 1867).

I. Axinte Frunză, schiță elementară de portret

Despre autor, găsim puține date în mărturiile contemporanilor săi ori ale istoricilor de mai târziu, unele anecdotice, dar suficiente încît să putem contura figura unui patriot conștient de misiunea ce-l anima în întreprinderea sa culturală. Iurie Colesnic [Colesnic, 2016] alcătuiește, pe baza celor cîteva surse la care a avut acces, o biografie succintă a lui Axinte Frunză, din care putem reține că basarabeanul cu profil cehovian, născut la Scorțeni, în 1859, a studiat la Seminarul teologic de la Chișinău, apoi la Harkov, la Odesa și la Kiev, unde a dobîndit o formație de clasicist. Prin urmare, atunci cînd se refugiază la Iași, de teama represaliilor țariste, se poate angaja ca profesor de limba și literatura latină la Liceul internat, dar se și integrează simultan în viața culturală destul de efervescentă a mediului urban de adopție și activează în cercul revistei „Viața Românească”.

Despre patriotul și atipicul profesor de limba latină din Iași, traducător, publicist, bun prieten cu frații Ionel și Păstorel Teodoreanu, cu Calistrat Hogaș ș. a., împătimit călător prin ținuturi românești sau străine, cei care l-au cunoscut (Mihail Sevastos, Ionel Teodoreanu, A. I. Teodoreanu, Al. Terziman, Pan Halippa ș.a.) l-au menționat în scrierile lor memorialistice, din care extragem mai jos două pasaje considerate de noi semnificative pentru reținerea unor trăsături definitorii:

„Fratele Axinte venea agale pe culoarele lucii ale Liceului internat, cu capul puțin înclinat într-o parte, cu privirea visătoare, bătăbănind catalogul, apucat cu două degete de-un colț, cum duci o gazetă pe stradă. Își făcea conștiincios lecțiile, deși cam fără chef. Ne dădea explicații interesante asupra operelor și scrierilor clasici. Insista asupra laturii istorice și sociale a faptelor. Nu atribuia parcă cine știe ce însemnătate belferiei, rolului de dascăl, ca Hogaș. **Punea în viață accentul principal pe omenie, pe libertăți și pe dreptatea socială!**” [Sevastos, 1966: 358]

Sau pe un ton mai puțin solemn:

„Fratele Frunză (Axinte) cu redingota lui rămasă dintr-o preistorie a redingotei, surâdea în barba lui creață (și rusnac și grec), atît de absent, încît abia la plecare îți aduceai aminte de el: că a fost”. [Teodoreanu, 1935: 56]

De la L. Kalustian aflăm că în realitatea frustră a anilor interbelici, profesorul Frunză nu oferă numai un model de educație aleasă elevilor săi, care îi vor succeda în preocupările culturale, ci inspiră, prin măștile sale multiple, creația literară a prietenilor, încît abolește astfel discret granița dintre lume și text.

„Nu l-am cunoscut pe scriitorul, traducătorul și profesorul de limbă și literatură latină, Axinte Frunză, de la Iași și din gruparea „Vieții românești”, decît din lecturi și din istorisirile orale ale lui Cezar Petrescu și Victor Iamandi, Mihai Codreanu și Toader Zipa,

Ionel și Păstorel Teodoreanu, Ion Simionescu și Ion Petrovici, Demostene Botez și M. Sevastos și, cred – după știința mea – că aceștia doi din urmă sînt singurii, dintre foștii lui elevi, care în memorialistica publicată în anii noștri, i-au schițat portretul, după ce mai înainte, Calistrat Hogaș, coleg cu el de dascălie latinească, prieten și tovarăș de drumuri și poteci – bătînd împreună munții Moldovei – îl descrie în povestirea *La Tazlău*, așa cum era, nedînd-o încă în vileag identitatea reală, ci numindu-l criptic „Domnul Arsene”. Și absolut toți erau de acord, fără nici o rezervă, că **Axinte Frunză făcea parte dintr-o familie umană, în afara seriilor întîlnite**“. [Kalustian, 1981: 14]

Mai tîrziu, lingvistul Nicolae Corlăteanu va invoca numele lui Axinte Frunză și contribuția sa, ca argument în favoarea tezei că, în ciuda condițiilor politice neprielnice, în Basarbia au existat „perioade de dezvoltare a cercetărilor literare, lingvistice, științifice în general, efectuate în vederea conservării specificului acestei regiuni și păstrării conștiinței naționale a populației locale“ [Corlăteanu, 1966: 4]. Afirmția lui Nicolae Corlăteanu poate fi parțial infirmată, credem noi, deoarece, dacă ne aplecăm asupra destinului lucrărilor publicate de Axinte Frunză, se poate constata că perioadele respective au fost în realitate intervale restrînse lipsite de continuitate, prin forța destinului istoric și politic, și că difuzarea și receptarea ideilor științifice se diminuau pe măsură ce asemenea condiții favorizau procesul deromânizării. În acest sens, putem aduce în discuție destinul a trei dintre publicațiile lui Frunză, apărute în perioada 1909-1918. Este vorba mai întîi de o carte de călătorie, *Muntele Athos*, apărută în 1909 și reeditată la Casa Școalelor în 1943, a cărei notorietate a crescut abia după 1990, grație tematicii religioase, cunoscînd o reeditare la Editura Anastasia, cu o prefață de Virgil Cîndea; mai mult, textul este prelucrat și dramatizat pentru o adaptare radiofonică¹ (n-avem știre de vreo ediție nouă care să fi apărut în Basarbia). Apoi, la 1915, Frunză redactează lucrarea *România mare*, apărută la Editura Ligei pentru eliberarea Basarabiei, București, expresie a aspirației sale spre întregirea națională în contextul derulării primului război mondial: „Pentru ce să regretăm insuccesul unor vecini, care ne-au furat în mijlocul zilei, și în mijlocul unui secol de lumină ne-au smuls, cu carne și sânge, o parte din trupul nostru, nouă prietenilor și aliaților de la Plevna? A reînnoi contractul cu această lume a crimei și întunericii, de unde figura rânjîndă a călăului ne pîndește, însăși existența noastră de popor? Românii de peste Prut, în această oră supremă, visează să vadă venind dinspre Apus... muscali din neamul lor, să-i elibereze de pacostea străină, să-i unească“ cu ai noștri de dincolo.“ [Frunză, 1915: 96]. Și, desigur, Frunză desfide alianța cu „sf. Rusia“, sperînd ca în urma războiului să ni se redea „**sărmana noastră Basarbie**“ [Frunză, 1915: 4]. Mărturisim că încercările noastre de a urmări soarta posterității acestei lucrări ne-au condus spre o concluzie previzibilă: invocată imediat după realizarea Marii Uniri de la 1918 ca manifest profetic, cade în desuetudine la scurtă vreme după ce eferescența evenimentului istoric se va fi diminuat². În același mod, cea de-a treia axă a preocupărilor latinistului – predarea și cultivarea limbii naționale, materializată în *Gramatica limbii române* (1918) rămîne puțin exploatată, aproape necunoscută, fiind amintită de cîțiva specialiști în cercetările lor de sinteză (Constantin Ioan Mladin, Adriana Briceag Sindie ș.a.). E de la sine înțeles că în afară de amintirile care îl invocă vag pe profesor și care apar în perioada interbelică ori după aceea în România, nici

¹ La postul România Cultural (2017), unde scenariul radiofonic a fost semnat de Ion Costin Manoliu, iar regia artistică îi aparține lui Petru Hadărcă.

² *România Mare* este înregistrată în lucrarea lui Gh. I. Georgescu, intitulată *Contribuțiuni la bibliografia războiului pentru întregirea neamului*, apărută la București în 1940 (Tipografia Cuvîntul românesc), ca făcînd parte din arhiva Bibliotecii Academiei Române.

una dintre lucrările lui n-avea cum să reziste și să contribuie la propagarea ideilor sale, căci atât dimensiunea mistică, cât și cea politică sau cea lingvistică nu mai corespundeau dispozitivului ideologic instaurat după al doilea război mondial de-o parte și de cealaltă a Prutului, devenind indezirabile.

II. Gramatica limbii române, o gramatică-manifest

Așa cum am precizat mai sus, gramatica bilingvă (rusă³-română) a lui Frunză răspundea la 1918 unei urgențe istorice, izvorâte din cunoașterea realității basarabene, unde școlile își organizau procesul de instruire exclusiv în limba rusă (începând din 1867). De altfel, adresabilitatea acestei lucrări se conturează clar în prefața autorului, care menționează că „nu pentru școala primară e destinată ea, căci introducerea ei în școală va cere din partea profesorului un tact deosebit, și că chiar în clasa a III-a liceală, unde studiul limbilor poate fi mai sistematic și mai complet, introducerea ei va cere din partea profesorului un tact deosebit. N-o tăgăduiește aceasta înaintea de toate însuși autorul, care a avut în vedere nu atât programe oficiale și elevi din anumite clase, pe cât **acea aproape neînchipuit de numeroasă clasă de intelectuali basarabeni, de toate gradele de cultură și de toate vârstele** – și nu atât ruși născuți, cât români curați și de sînge – care nu arareori posedă atât de artistic limba rusă și – vai! – atât de neînchipuit de rău pe cea română, adică pe a lor proprie...” [Frunză, 1918: I]. Desigur că profesorul Frunză se raporta la modelele de manuale bilingve oferite de antecesorii și nu putea omite nici scopul subsidiar al demersului său, dar acesta devine doar o consecință profesională prezumată, nu o cauză primă: „Cu această ocazie cititorului nu-i va scăpa din vedere, probabil, nici scopul *invers* al manualului: acela anume, de a fi folosit, după putință, nu numai publicului basarabean rus sau rusificat, doritor de a studia limba română literară, ci și oricărui *român* cult *ne-basarabean*, care nu știe, dar ar dori să știe limba rusă”. [Frunză, 1918: II]

De altfel, întreaga lucrare este traversată de reflecția constantă la soarta basarabenilor și a limbii române în această regiune, nu atât din sentimente de compasiune, cât, mai degrabă, cu certitudinea entuziastă că, la momentul oportun, se va putea recupera decalajul istoric față de alte culturi mai avansate:

„Românii care au luat puțină parte la viața literară comună românească, sau care n-au luat încă parte, nu trebuie să uite următoarele: Limbi mai „potrivite”, mai „bune”, mai „plăcute” nu există; există numai limbi mai culte și mai puțin culte, care au ajuns la o anumită perfecție grație nu numai unor întâmplătoare împrejurări favorabile, ci și unui serviciu îndelungat sau a unei participări îndelungate la viața istorică-socială a mai multor generații, care le-au vorbit și le-au scris aceste limbi. Nici un dialect, nici chiar un dialect literar nu poate pretinde vecinicia și inviolabilitatea, dar năzuințele, îndreptate spre schimbarea sau înlocuirea lui pot conta pe succes numai cu condițiunea, nu numai unei influențe, presiuni îndelungate și neîntrerupte, ci și a unei superiorități indiscutabile a noilor curente de idei, capabile a eclipsa și toate ideile precedente, și pe cei care le-au exprimat. **Și numai cu această condiție.**” [Frunză, 1918: 333]

III. Modele și surse ale gramaticii lui Frunză

Fără a face paradă de erudiție, deși formația sa de clasicist îi legitimează apartenența la intelectualitatea rafinată a vremii, Axinte Frunză invocă în gramatica sa câteva nume de autori români consacrați, cu reverență ori cu spirit critic și uneori demonstrează că nici studiile recente, menite să amelioreze ipotezele mai vechi în

³ Versiunea în limba rusă a gramaticii lui A. Frunză nu intră în sfera de interes a lucrării noastre.

cercetarea limbii, nu-i erau străine⁴. Pentru că gramatica lui conține, în bună tradiție clasică, pe lângă capitolele de fonetică, morfologie, etimologie, sintaxă și secvențe consacrate istoriei limbii române, ortografiei și limbii literare, se impunea parcurgerea lucrărilor de specialitate, pe care însă nu consideră necesar să le organizeze într-o bibliografie. Prin urmare, modelele sale declarate se menționează (de regulă) în supratext, cuprinzând gramatici și dicționare, semnate de Samuil Micu, Gh. Șincai, P. Maior, T. Cipariu, August Treboniu Laurian, I. H. Rădulescu, Al. Cihac, B. P. Hasdeu, A. Pumnul ș.a. (Ne surprinde absența referirilor la manualul lui Ioan Doncev, de la 1865, sau la gramatica lui H. Tiktin, apărută în 1891, lucrări pe care credem că totuși le-ar fi cunoscut). Este de la sine înțeles că va fi făcut apel și la gramatici ale limbii latine și ale limbii ruse, pentru că o analiză contrastivă (Frunză o numește *comparativă*, pe de o parte română/latină, pe de altă parte, română/rusă) presupunea o asemenea raportare. Dintre toate sursele românești, considerăm că *Istoria limbii române* ([*Principii de istoria limbii*], Iași, 1894) și *Gramatica elementară a limbii române* (Iași, 1897) ale lui Al. Philippide au exercitat influența cea mai puternică asupra manierei de concepție, asupra argumentării și exemplificării faptelor de limbă, dar poate mai puțin asupra organizării. Desigur că o cercetare mai detaliată, care să ia în considerare și manualele rusești ori gramaticile latinești în vigoare în perioada în care a fost redactată lucrarea lui A. Frunză, ar pune în lumină filiații mai nuanțate, situând-o în succesiunea firească a acestor posibile modele.

IV. Continuitate și ruptură; imperativul contrastivității

Gramatica lui A. Frunză se înscrie în siajul curentului dominant în secolul anterior, al lingvisticii istorice, cu ecouri din viziunea neogramaticilor (și care va avea o mare influență și în secolul al douăzecilea), împrumutând spiritul comparativist prevalent asupra faptelor de limbă. În aceste condiții, autorul îmbină în mod fericit elementele de tradiție în concepția și realizarea gramaticii sale cu cele de modernitate, specifice unui dispozitiv sincron contrastiv, și lămurește multe situații din limba română prin raportare atât la limba latină (ilustrând în mod strălucit raportul *limbă sintetică/limbă analitică* – idee care avea deja notorietate de un secol – de la A. W. von Schlegel – în lingvistica europeană), cât și la alte limbi neolatine, dar și prin apelul la stadiile de limbă anterioare. Deși problema apartenenței limbii române la familia limbilor romanice fusese deja pe deplin demonstrată în studiile antecesorilor, profesorul Frunză consideră necesară reluarea și accentuarea acestei idei într-un manual dedicat mai ales basarabenilor, vorbitori de rusă. De altfel, în mai multe locuri, acolo unde se impun observații de **gramatică generală**, autorul ține să menționeze că, în ciuda notelor comune de organizare a claselor morfologice, a categoriilor gramaticale, a tipologiei morfemelor lexicale ori a structurii sintactice, limbii rusă **nu este afină cu româna și nici nu o influențează în structura sa fundamentală**. Ilustrăm mai jos cu un singur exemplu preocuparea de a fixa în conștiința potențialului receptor adevărul științific privitor la destinul celor două limbi avute în vedere: „Autorul⁵ aduce numai sufixele cele mai tipice [...] și nu-și permite o clipă [...] a căuta măcar umbră de înrudire lingvistică între sufixele românești și cele rusești, mărginindu-se la simpla arătare a analogiei procesului pur mecanic de formare a cuvintelor, comun ambelor limbi.“ [Frunză, 1918: 228]. Plecând de la

⁴ Amintim aici trimiterea pe care o face A. Frunză la studiul lui G. Pascu, apărut în 1916 (deci numai cu doi ani înainte de apariția gramaticii sale), intitulat *Sufixe românești*, în cadrul problematizării originii unor cuvinte ori morfeme lexicale.

⁵ Fie prin imitația vreunui model de manual, fie din modestie, atât în prefață, cât și în notele de subsol, Frunză recurge la un discurs auctorial impersonal, cu subiectul exprimat prin substantivul *autor*.

premise că această lucrare nu reprezintă un tratat științific, ci are o finalitate pedagogică incontornabilă, Axinte Frunză își motivează astfel opțiunea pentru restrângerea alegațiilor teoretice în descrierea părților de vorbire și a funcțiilor sintactice: „Autorul a neglijat și calea *pedagogică*, atât de apreciată și de bătută a metodei așa zise inductive și definițiunile din cale afară de voluminoase și care nu duc la nimic, ale vechii școli. Acordând acestor din urmă numai un minimum, sau chiar zero atenție, autorul concentrează interesul principal al cărții mai întâi de toate asupra regulilor gramaticale – pentru elucidarea cărora se ține de neapărata sa metodă a comparației.“ [Frunză, 1918: I]

În privința ortografiei, Frunză pleacă de la premisa că destinarii lucrării cunosc scrierea și limba rusă și își organizează materialul astfel încât să se ajungă la achiziția alfabetului latin, prin intermediul tabelului de la p. 8 (la p. 9, alfabetul caligrafiat), care nu întâmplător se anexează secțiunii consacrate foneticii, căci de câteva decenii principiul fonetic în scrierea limbii române devenise, în sfârșit, suveran. Elevul se poate familiariza astfel, treptat, cu un nou mod de scriere, prezentat în oglindă cu cel rusesc, ca apoi să învețe citirea textelor românești, texte create de autor, de cele mai multe ori, într-o limbă română vie și expresivă. La controversata și complexa problematică a ortografiei se revine însă în finalul lucrării (*Apendice I*), unde se reiau și se sintetizează tribulațiile antecesorilor, izvorâte din căutarea lor asiduă de argumente științifice pentru adoptarea unei soluții viabile la trecerea de la alfabetul chirilic la cel latin. Ce constată Frunză, cu oarecare mîhnire, în privința opțiunii contemporanilor săi investiți cu autoritate și care își asumaseră responsabilitatea normării limbii și scrierii, reiese din paragraful pe care îl reproducem în continuare: „Sistemul pseudo-fonetic, elaborat nu demult de aceeași academie, înfățișează în trăsăturile sale principale un compromis între sistemele etimologice, deja amintite, și cea fonetică actuală, și admite aproape toate regulile reclamate de sistemul fonetic, afară de sunetul ы (ѣ), reprezentat la începutul și la sfîșitul cuvintelor prin semnul *î*, iar în mijlocul cuvîntului prin *â*. Dar se întrebă la ce *â* în mijlocul unui cuvînt: Aici avantajul e numai unul: între cuvintele care au sunetul ы înlăuntru se află și cuvîntul român, cu toată familia lui. [...] Dar acest privilegiu, acordat de Academia Română numai câtorva cuvinte, arată, în același timp, că ortografia română deja s-a format, **dar încă nu definitiv**.. [Frunză, 1918: 296-297]

În sprijinul aceleiași idei a continuității în maniera de organizare a discursului gramatical, mai putem adăuga că fiecare secțiune tematică este urmată de un șir de exemple a căror numerotare facilitează identificarea faptelor de limbă în corelație cu expunerea principiilor teoretice: „Eu *sînt* (C, 1) bătrîn, eu nu-*s* (C, 1) tânăr, mintea *ș*-*i* (C, 1) fragedă. În curînd *vei avea* (A, 6, a) ceea ce n-*ai avut* (A, 4, a).“ [Frunză, 1918: 151]. Rigoarea, disciplina severă, seriozitatea și conștiința responsabilității față de modelele înaintașilor, trăsături specifice unui latinist patriot, îl conduc spre elaborarea unei gramatici în care principiul înlănțuirii logice a ideilor teoretice și a ilustrațiilor faptelor de limbă este urmat de la început pînă la sfîrșit. Ca atare, tiparul descriptiv al fiecărei părți de vorbire este urmat îndeaproape, dar acesta este îmbogățit cu elemente de normativitate și, uneori, de gramatică funcțională, prin transcenderea graniței tradiționale dintre morfologie și sintaxă (inspirat, probabil, de sugestiile oferite de T. Cipariu și de Philippide). De exemplu, atunci cînd se prezintă clasa adjectivului, se precizează că acesta poate fi nu numai atribut, în cadrul propoziției, ci și nume predicativ, iar pentru coerența demersului contrastiv imediat se corelează situația din limba română cu cea din limba rusă, pentru punerea în evidență a divergențelor: „În propozițiune adjectivul poate fi nu numai atribut, ci și predicat (predicat nominal). Dar, pe cînd în rusește adjectivul-atribut are întotdeauna terminația plină [...] și pe cînd adjectivul predicat are terminația scută [...], în limba română dincontra: în amîndouă cazurile terminația rămîne la fel.“ [Frunză, 1918: 65]

În privința laturii normative, manualul lui Frunză constituie un mijloc al restrîngerii libertății în utilizarea variantelor fonetice dialectale, în favoarea normei unice supradialectale, impuse prin reformele succesive din 1881 pînă în 1904. Autorul însuși, cu minime concesii făcute moldovenismului (*compliment*, în loc de *complement*) sau fondului vechi latinesc (*adecă* în loc de *adică*), respectă precizările restrictive ale academiei, în discursul sau științific. În acest sens, se poate observa preocuparea permanentă de a face distincție între stilul elevat de comunicare, pentru care pledează neîncetat, și variantele regionale și familiare, pe care le deconsiliază, uneori tranșant. Totuși, în conformitate cu norma în vigoare la acea dată, variantele literare duble rămîn numeroase și ele sînt redată în exemplele cu care se ilustrează flexiunea substantivului sau a verbului, spre deruta cursantului de atunci, doritor să asimileze aspectul cel mai rafinat și unic al limbii române. De exemplu, se arată că în conformitate cu norma, unele substantive au două terminații la plural, fără nici o deosebire de sensuri (*ospăț/ospete/ospățuri*), dar că în declinarea unor substantive feminine „numai abuzînd de asemenea libertate de forme mulți își permit și greșeli vădite ca *apă/apii, viei/viiri*“ [Frunză, 1918: 50]. Mai departe, și la unele verbe (tot prin raportare la norma în vigoare la acea dată) coexistă formele cu *n* refăcut la persoana I a indicativului prezent, în timp ce, la persoana a treia singular și plural a conjunctivului și la gerunziu, formele iotacizate se află în variație liberă cu cele cu consoana *n* refăcută: *rămînă/rămîie, țîind/țîînd* etc. În schimb, moldovenismele *a tăie/tăiet* sînt considerate impardonabile, tot așa cum se înțelege că trebuie procedat și în cazul confuziei *după/de pe* din dialectul muntenesc [Frunză, 1918: 208]. Dublete literare libere se menționează și în *Apendice II* [311], arătîndu-se concurența dintre *-ție* (sufix pe care Frunză îl consideră rezultatul influenței rusești – „aproape în aceasta s-a exprimat toată influența rusească“) și *-țiune* (impus prin contribuția promotorilor curentului italianizant), la cuvinte precum *funcție/funcțiune, națiune/națiune, ocazie/ocațiune, inspecție/inspecțiune*. De altfel, dată fiind această vulnerabilitate a normării, Frunză ia atitudine și își manifestă tacit opțiunea simbolică pentru ultima variantă, preferînd în gramatica sa forme ca *expresiune, observațiune, propozițiune* etc. La fel de atent este Frunză și la distincția dintre stilul înalt, cel familiar, popular sau „jargonul vulgar orășănesc“, față de ultimul exprimându-și de mai multe ori condescendența sau chiar disprețul suveran (de ex., la formarea genitiv-dativului substantivelor feminine cu articolul hotărît masculin proclitic – lui madam Anica [Frunză, 1918: 60]).

Elemente de progres în conținutul științific al gramaticii, față de lucrările anterioare, se pot identifica în mai multe secțiuni ale lucrării. Menționăm, în acest sens, că, spre deosebire de gramatica lui Tiktin și cea a lui Philippide, aici se extinde seria modurilor verbale, așa cum se va proceda și în gramaticile de mai tîrziu (de ex., în gramatica lui Al. Rosetti, 1943, și apoi în celelalte gramatici descriptive și normative din a doua jumătate a secolului al XX-lea), prin includerea modului prezumtiv, cu cele două timpuri – prezent și perfect: *voi fi greșînd, voi fi greșit*, mod pe care-l consideră o formă puțin frecventă, dar care necesită în traducerea sa în limbă rusă contexte explicative echivalente. În aceeași manieră, autorul propune soluții de practică traductologică, evidențînd o dată în plus capacitatea sa de racordare la exigențele lingvisticii contrastive, în toate situațiile de divergență a structurilor celor două limbi. Am putea aminti aici și situația categoriei aspectului (amplu dezvoltată și teoretizată de Philippide), categorie specifică limbii ruse, dar repudiată tranșant aici din profilul morfologic al limbii române, fără nici o argumentare, printr-o simplă notă de subsol: „Așa-zisele aspecte la verbul românesc nu există.“ [Frunză, 1918: 126], categorie pentru care se propun diverse soluții de transpunere în/din limba rusă.

Semne ale modernizării se regăsesc și în compartimentul alocat sintaxei, unde se definesc și se exemplifică complementele indirecte în dativ și complementele prepoziționale,

complementele interne, numite aici *complimente drepte tautologice*, clasificate în două categorii (care exprimă o tautologie completă și, respectiv, o tautologie incompletă), complementele drepte *duble* (acuzativul persoanei și acuzativul lucrului – *Un lucru te rog*, p. 263), *frazele-tip* ș.a. Tentativele de renovare terminologică nu se află printre preocupările lui Frunză, dar unele opțiuni anunță direcția ce va fi îmbrățișată mai târziu de alți specialiști în știința limbii.

V. Concluzii

Fără a epuiza aici analiza contribuției (punctuale și modeste, din perspectiva exigențelor specifice științei limbii, dar semnificative în evoluția abordărilor de tip contrastiv-didactic, fiind un manual bilingv) a lui A. Frunză, considerăm că, prin argumentele noastre, am pledat pentru o revizitare a acestei gramatici, apărute în momentul în care „...*un concurs deosebit de fericit de împrejurări permite a se realiza în sfârșit un vis demult încălzit al Unirii celei Mari, după vechea formulă: De la Nistru până la Tisa...*“ [Frunză, 1918: 326]. Lucrarea poate rămâne o sursă de interes pentru specialiști, în măsura în care reflectă, prin discursul științific propriu, particularitățile limbii literare de la începutul secolului al douăzecilea; din punctul nostru de vedere, apreciem ca deosebit de meritorie consonanța acestei lucrări cu caracterul exemplar al autorului, din a cărui generozitate s-a realizat o gramatică bilingvă pentru basarabeni, ca potențiali primi beneficiari ai conținuturilor de limba română și de istorie a limbii române literare (o generozitate intelectuală similară față de basarabeni se va manifesta peste timp la alți specialiști, cum ar fi Mioara Avram, D. Irimia, E. Coșeriu ș. a.); prin urmare, Axinte Frunză oferea, la „Marea Unire“, un instrument necesar în procesul de însușire a limbii române normate, de cunoaștere a etapelor istorice și de prezervare a identității, avînd drept corolar consolidarea sentimentului și conștiinței de apartenență la cultura națională, instrument materializat într-o gramatică accesibilă, alcătuită după preceptul „**scopul unei cărți ideale la urma urmelor ar fi acela de a fi de folos tuturor gradelor de cultură și tuturor inteligențelor.**“ [Frunză, 1918: IV].

BIBLIOGRAFIE

- Briceag, 2015: Briceag (Sindie), Adriana, *Evoluția terminologiei gramaticale românești* (teză de doctorat), Craiova, 2015.
- Corlateanu, 1996: Nicolae Corlateanu, *La semicentenar*, în „Revistă de lingvistică și știință literară”, nr. 4, 1996, p. 3-10.
- Colesnic, 2016: Iurie Colesnic, *În culisele istoriei: Axinte Frunză, omul care a anticipat formarea Romaniei Mari*, în revista „Timpul.md”, 20 Februarie 2016.
- Frunză, 1912: Frunză, A., *Centenarul răpirii Basarabiei*, în „Adevărul”, XXV, nr. 8144, 10 mai 1912.
- Frunză, 1915: Frunză, A., *România Mare*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl & Fii, 1915.
- Frunză, 1918: Frunză, A., *Граматика румынского языка. А. Фрунзы. Gramatica limbii române*, text paralel în l. rusă și română, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl & Fii, 1918 [pe copertă: 1919].
- Kalustian, 1981: Leon Kalustian, *Simple note*, în „Flacăra”, nr. 28, 1981.
- Mladin, 2001: Mladin, Constantin Ioan, *Probleme ale terminologiei sintactice moderne în româna contemporană* (Teză de doctorat), (coord. prof. univ. dr. Flora Șuteu), Universitatea din Craiova, 2001.
- Mladin, 2003: Constantin-Ioan Mladin, *Circumstanțele în lingvistica românească modernă. Dinamica structurilor terminologice*, Ovidius University Annals of Philology, Volume XIV, 2003, p. 213-224.
- Philippide, 1897: Philippide, Alexandru, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1897.

- Sevastos, 1956: Sevastos, Mihail, *Amintiri de la Viața românească*, Editura de stat pentru literatură și artă, 1956.
- Teodoreanu, 1934: Teodoreanu, Al.O., *Tamie și otravă*, vol. I, București, Editura Națională Ciornei S.A, f.a., 1934 (cap. *Un contemporan al lui Horațiu: Axinte Frunză*).
- Teodoreanu, 1935: Teodoreanu, Ionel, *Masa umbrelor*, Editura Forum, 1935.